

zavaros, rendszertelen. Bestmann eredeti kísérlete talán utat mutat az ószövetségi kritika tömkelegéből való kiszabadulásra. Mint kísérlet természetesen nem állíthat már most egyengetett jó útra, s ezt a munka homályosságának némi mentségére hozzuk fel, mert nemcsak olvasmánynak, de tanulmánynak sem könnyű.

j. v.

Wimmer: Liebe und Wahrheit. Betrachtungen über einige Fragen des sittlichen und religiösen Lebens. Freiburg i. Br. und Leipzig 1896. (Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr, Paul Siebek). 140. l. Ára 1.50 márka.

Ritkán olvastam ennél szebb és jobb hitbuzgalmi könyvet. Az újabb theol. irodalomból csak *Hilty* «Glück» című műve sorozható e mellé. Elmélkedésekkel van itt dolgunk a vallásos-erkölcsi élet legszebb kérdéseiről. Előadása oly szépen cseng, mint a legszebb zene. Írója a legjobb német stílisták közé tartozik. Wimmernek «Im kampf um die Weltanschauung» cím alatt kiadott hitvallását a magyar prot. sajtó is a legnagyobb dicsőréttel emlegette s a derék munka egynéhány év alatt 12 kiadást ért. Ugyancsak mohón olvasták «Der Weg zum Frieden» és «Innere Leben» című művét is, mely névtelenül jelent meg ugyan, de azért a közönség tudta, hogy a belső dolgokat oly ritka pszichológiai virtuozitással tárgyaló «würtembergi theologus» alatt Wimmer lelkész értendő.

«Liebe und Wahrheit» közös cím alá foglalja szerző egészen méltán a maga elmélkedéseit, mivel e két fogalom alá maga az egész keresztyénység is befoglalható. Gyönyörűen elmélkedik többi között — inkább az ima szárnyain felemelkedve, mint hideg észszel bonczolgatva — a belső munkáról, az Isten igéjéről, a hit, remény és szeretetről; az emberi természetéről, a végtelen univerrsumról, az önvizsgálatról, a bizalomról, az élet becséről, az ima megszentelő erejéről, az emberi nyomorúságról, a kereszt keresztyénységéről, a vallásosságban gyökerező erkölcsiségről, az önismertetről, a világnézetekről, a különböző vallásokról, a különféle theologiai pártirányokról, a világi bűnösségről, a hűségről, az istenországa szolgálatairól, a vallása közösség hatalmáról, az alázat és nagyraavagyásról, a békéről, Jézus szavairól és azok szelleméről, a keresztyéniségről s annak hitéről, a buzgóságról, a nép iránt való szeretetről stb., a melyek e nemben a magyar hitbuzgalmi irodalomból az öreg Szikszay-féle «Keresztyén tanításokra» emlékeztetnek.

Ime egyes szemelvények e gazdag tartalmú műből. Mily szépen mondja «a belső munka» cz. elmélkedésében, hogy «a munka tisztesség», s a munkában «érezzük az isteni szellem fuvallatát, mivel egy isteni kéz vezet bennünket összes fáradozásainkban». «A mennyország a földön. a szellem nyilvánulása a testiségben, az örökkévalóság ereje az idők változataiban, az értelem a természetben, a szabadság a törvényben, az Istenigéje a vizek és mindenek felett, óh emberi élet, ez a te képed, mily

gazdag és mélységes a te világod s mily csudálatos valóság van ebben foglalva. Nem a legkomolyabb akarásra és fáradozásra méltó élni benned a világban?»

Vagy a «Wahrheit und Klarheit» cz. fejezetben ilyképen elmélkedik: «Soha senkinek a kedvére vagy bánatára nem akarok beszélni, hanem csak azt, a mit gondolok, mindenkor a legjobb véleménynyel és őszintén. Gyűlölöm a kérlelhetlenséget, mely nem kiméli a kedélyt s a lelkiismeretet. s gyűlölöm a merész beszédet, mely a tiszteletreméltóra nem ügyel, az igazság azonban szentebb, mint minden, a mit az emberek megszenteltek. . . Nem törekszem az igen és nem között szerződést kötni, hogy azzal megnyerjek néhány tagadó szellemet s nekik a hit s a meggyőződés néhány darabját feláldozzam. Keresem az igazságot tekintet nélkül arra, hogy mit mondanak hozzá az emberek s keresem kiegyenlítését annak, a mi az Isten akarata szerint együvé tartozik. . . Nem mind tudomány az, a mi magát annak nevezi s az igazság nevében sokszor keserűséget okoznak az igazságnak. Az isteniekről szóló tudomány is («Gottesgelehrtheit») gyakran útjában áll a valódi istenismeretnek és sok ködöt alkot az egyszerű vallásosság körül. Nem emlékeztet-e ez utolsó tétel sok theologusnak ködös szóharcaira? Mondja is a szerző elmélkedése végén, hogy «nem elégségesek immár a hitnek régi formái, de a helyes kifejezés arra, a mi az idők lelkét mozgatja, még nem találtatott meg». S ugyancsak jellemzőleg mondja «az Isten igéjéről» szóló elmélkedésében, hogy «mindenben, a mit az igaz és kegyes lelkek Igédnek neveznek, egy közös igazság s a Te szellemed lehelete észlelhető, bármennyire különbözők legyenek is azok a formák, a melyekben az kifejezésre jutott».

«A mennyország evangéliomáról» cz. fejezetben így elmélkedik: «Sok hang érinti meg fűletem, azzal az igérettel, hogy megnyitja előttem az igazságot s megoldja az élet ezer meg ezer talányait. De egyikök sem hat oly mélyen a szívre s gyakorol rajtunk oly meggyőző hatalmat, mint a mennyországról szóló ige, a mint az egykoron Galilea térségein hangzott el s maig is századokon át oly üdvöztetőleg hangzik el mindenfelé. Mert mennyországot hirdet a földön és békességet az emberek között. Van egy igazság, az örök igazságosság, az Isten s az emberek közötti atyai és fiúi közösség, mely magán hordozza a teljesség és az üdvösség magvát, és erővel is bír annak gyümölcsötztetésére». Hogy a mennyország evangélioma valóban isteni erő és hatalom minden hívőnek üdvösségére, állandó vezérgondolata ez elmélkedésnek. S ugyancsak gyönyörűen tárgyalja a három keresztyén erényt: a hitet, reményt és szeretetet, «mint az emberi lélek végtelen életgazdagságát».

«Gott über allen» cz. elmélkedését azzal kezdi, hogy «semmit sem tud megvetni vagy kisebbiteni, a mi valóban emberi. De minden emberi fölött áll az Isten. Semmiféle emberi szellemi hatalom, vagy általános gondolkodási forma és semmiféle nagytekintélyű bölcsesség vagy ősrégi és tiszteletreméltó emberi tétel vagy hagyomány nem léphet az Isten helyére s

nem irányíthatja az én gondolkodásomat vagy akaratomat Te egyedül vagy az én Istenem. Te egyedül beszélj, taníts és parancsolj, én hallgatni és engedelmeskedni akarok». Emlékeztet ez *Madács* I. ama gyönyörű mondására: «Ő az erő s a tudás egésze, részünk csak az árny, melyet reánk vetett», vagy *Bersenyi* fohászára: «Isten, kit a bölcs láng esze föl nem ér, csak titkon érző lelked óhajtvá sejt, — Léted világít, mint az égő nap, de szemünk bele nem tekinthet», s végül élénken emlékeztet ez elmélkedés *Tompa M.* «Olajága» Sylvester esti imádságának ama gyönyörű passusára: «Örökkévaló felség, nagy Isten, ki felül állsz a változások törvényein, Magad levén az első az utolsó, a kezdet és a végezet: Előtted az évezredek és a szempillantás nem különböznek! Kicsoda volna hozzád hasonlatos, hogy előhívja, a mi elmúlt és megmondja, a melyek hamar lesznek vagy a melyek sok idő múlva lesznek? A népek elmennek, az egek, mint a füst elfogynak, de Te örökké megmaradsz. Óh Uram, a halandó ember véges gondolatával eltéved örök léted mélységében s érezvén saját árnyékéletének gyarlóságát, mély alázattal hajlik meg örök végetlenséged előtt!»

«Die Wurzeln des Glaubens» című elmélkedésében a hitről ekképen szól: «A hit Istennek ajándéka s az ő szellemének hatása mi bennünk. S mégis saját vallásos-erkölcsi tényünknek kívánja meg azt tőlünk a keresztyén vallás. Lelkiismeretünk legbensőbb ténye az, a melyért felelősek vagyunk. Közelebről tapasztalati tény s közvetlen vallásos bizonyosság ez a mi keresztyén hitünk. Ép azért senkinek hite fölött nem bíraskodhatunk. Összes cselekedeteinknek alapiránya az, mely gondolkodásunkat s egész lényünket irányozza s így erkölcsi személyiségünk értékének egyetlen meghatározója». Szébb definitióját a hitnek aligha lehet olvasni a dogmatikai irodalomban. S hogy ez a hit az önismereten alapul s gyökere és forrása minden igaz erkölcsiségnek, gyönyörűen van tárgyalva a továbbiakban. Szinte bosszantó azonban, ha a 31. l. azt olvasom, hogy: «Sokat hallok és látok én naponta, a mi szívemet a maga egész mélyében meghatja, de Istennek közvetlen belényulásától az emberiségbe mitsem tapasztaltam, bármennyire is kívánnám». Az isteni kijelentés s a gondviselés történetéből mi mást tanultunk és merítettünk.

«Stimmungen» című fejezetében így elmélkedik a mélyen érző szerző: «Kicsiny és szűk az a világ, a melyben élek, de mégis az Isten világának egy része az, s az ő akarata hatja át az egész mindenséget. . . Az embernek egész érzülete és okoskodása, küzdelme és gondoskodása, nevetése és sírása az isteni világrendben gyökerezik, a miért is érdemes élni e világban. Gyönyörű ez a világ, a melybe helyezettünk, csak nyitva volnának mindenkor a mi szemeink a természet szépsége s fogékonnyak a mi szívünk az örök isteni szellem nyomai iránt. Különösen csudálatos belső életünk világa. Menny és föld visszatükrözik abban; a jelenségek teljessége megnyílik örök törvényeivel a kutató szellem előtt. Te közeledel hozzánk végetlen erő s megérintesz lelked leheletével. Nem élet-e az, s panaszkodhatunk-e, hogy semmis az élet? S a kedélyi élet-

nek nincs-e jogosultsága az értelem mellett? Érzek az én felebaráttal, ha nem is beszélem annak nyelvét».

Végül «a kereszt és a keresztyénség» elmélkedésében ekként biztat: «Engedelmesség és szeretet: ez a mi megváltásunk titka. A keresztet győzzük le, mint Megváltónk a kereszttel, s a szenvedést a szenvedéssel. A megfeszített és feltámadott Krisztus kereszt és mennyország egy személyben . . . Az élet talánya ez: engedelmesség vezet a szabadságra, hiány a teljességre, szenvedés az üdvösségre, halál az életre. Ott kezdődik a mennyország, a hol az önzés végződik és Isten szelleme uralkodik. Semmiféle pápa, egyház vagy theologia ne kösse meg lelkiismeretemet, és semmiféle párt az én szabad ítéletemet és meggyőződésemet . . . Ne emeljenek a bűnön oly tanépületet, mely ellenkezik a gondolkodás törvényeivel. Szeretet nélkül nincs világnézet, mint világ nincsen melegség nélkül» stb. «Senki közülünk nem képviseli az egész igazságot és a szellem világában a különféle felfogások és ellentétek elkerülhetlenek».

Nem folytatjuk tovább e szemelvényeket. Igazán érdemes volna ez igaz ev. ker. elmélkedések gazdag tárháza arra, hogy műveltebb magyar közönségünk számára zengzetes nyelvünkre is lefordítanók. *Sz. M.*